Оксана Савка

Фразеологія серболужицької, словацької та української мов з біблійним ономастичним компонентом

Спробувавши перелічити національно-специфічні компоненти культури, помітимо, що серед провідних, мова займає своє чільне місце, адже вона найвиразніше репрезентує національну своєрідність та багатогранність. І якщо мова відкриває нам душу народу, то єство мови відкриває нам сам народ у своєму багатовіковому надбанні – у фразеології.

Коріння верхньолужицької, словацької та української фразеолгії сягають у давнину, звідки доносять до нас неповторний колорит як мовних цінностей, так і цілий букет інших вагомих для нас відомостей, серед яких ми знайдемо „[...] віддзеркалення способу життя, праці, способу мислення, світогляду та креативних здібностей носіїв національних мов; соціальні, культурні та суспільні умови розвитку конкретного народу у порівнянні з іншими“[1].

Комплексне дослідження мови, а особливо фразеології, вимагає залучення до аналізу такого екстралінгвістичного фактора, як релігія. Цей соціологічний аспект є надзвичайно важливий, тому що фразеологія органічно поєднана з історією мови та з історією суспільства. Власне з цієї причини ми обрали для дослідження фразеологію трьох слов'янських мов, а саме: верхньолужицької (надалі лужицької)[2], словацької та української, яка містить у своєму складі біблійний ономастичний компонент (далі БОК). Усі згадані мови репрезентують християнський світ, але разом з тим представляють три різні течії у християнстві: протестантизм та католицизм – лужицька мова, католицизм – словацька мова та православ'я – українська мова. Вважаємо, що, аналізуючи ці мови, нам вдасться виявити, окрім впливу національної ментальності етносу, також і вплив релігійного світогляду на фразеологію конкретної мови.

Кінцева мета нашого дослідження – визначити особливості семантики ФО у лужицькій, словацькій та укпаїнській мовах, які мотивовані інтернаціональним для досліджуваних мов біблійним онімом і на основі такого аналізу виявити національні особливості ФО з інтернаціональним біблійним ономастичним компонентом (БОК). Особливості національного образно-асоціативного сприйняття інтернаціональних біблійних власних назв стають більш виразними при розширенні їх результатами аналізу фразеолгічних одиниць (ФО) з неінтернаціональними біблійними онімами у досліджуваних мовах, але у даному дослідженніця група фразеологізмів не буде представлена.

Слід зауважити, що дана розвідка не ставить собі за мету відобразити ситуацію щодо вживаності у конкретних мовах наведених при аналізі фразеологічних одиниць, цим зумовлено і залучення до розгляду порівнянно старших фразеологічних збірок як української та словацької, так і лужицької мови (І. Я. Франко, A. P. Záturecký, J. Radyserb-Wjela).

---

[1] Лучук В., Серболужицькі прислів'я та приказки. К. 1988

[2] Серболужицька мова, як відомо, існує у двох писемних літературних формах: а) верхньолужицькій літературній мові на базі будишинського діалекту; б) нижньолужицькій літературній мові на базі хошебузького діалекту.

Матеріалом для дослідження стали ФО з біблійним ономастичним компонентом, які були вибрані з фразеологічних, тлумачних та перекладних словників лужицької[3], словацької та української мов, а також із видань пареміологічного характеру та наукових статей[4]. Запрпонована стаття написана на основі дипломної роботи, у якій нами проаналізовано 196 лужицьких, 81 словацьких та 76 українських ФО, до складу яких входять антропоніми та топоніми біблійного походження.

Дане дослідження проведено у синхронічному аспекті. Поставлені завдання визначили основні методи, які ми застосовували при дослідженні: метод логічного опису; метод компонентного аналізу (при встановленні особливостей семантики ФО); порівняльний метод.

Доцільність даної розвідки полягає у дослідженні не вивченого у практичному та теоретичному плані матеріалу. Серед наукових праць, присвячених ономастичній фразеології, не виявлено таких, які б опрацьовували лужицький, словацький та український матеріал у порівняльному аспекті. Крім цього, дане дослідження піддає сумніву загальносформовану усталену думку про інтернаціональний статус ФО з ономастичним компонентом біблійного походження; численним фактичним матеріалом ілюструє національну маркованість ФО з інтернаціональним онімом-компонентом. Вважаємо, що фразеологізми з БОК є перспективним об'єктом дослідження не лише у лінгвістичному, але й у соціологічному, психологічному та країнознавчому планах.

Як уже зазначалось вище, дане дослідження ставить своєю метою вивчення лише одного виду фразеологічних одиниць, а саме фразеологізмів з біблійним ономастичним компонентом, наявність якого і є підставою для виділення їх у самостійну структурну групу. Термін 'фразеологічна одиниця' розуміємо широко: він охоплює не лише ідіоми, а й прислів'я та приказки.

Варто зазначити, що ФО з компонентом – власною назвою вивчені недостатньо. У нечисленних роботах вони описані в основному в етимологічному плані (Т. В. Ліховідова[5]; С. І. Ройзензон[6]; С. М. Черемухіна та О. П. Черемухін[7]). Учені приділяють мало уваги вивченню якісної своєрідності фразеологічних одиниць з компонентом власною назвою. Ще менш досліджені фразеологізми з біблійним ономастичним компонентом, епізодично це питання висвітлювалося у

---

[3] Щодо лужицької мови, то тут основою для вибірки послужили лише перекладні словники.

[4] Поодинокі фразеологічні одиниці, про які ми були поінформовані головою відділу мовознавства Сербського інституту в Будишині Сонею Вьольковою, походять з картотеки верхньолужицько–російсько–німецького фразеологічного словника. Принагідно хочу висловити подяку за надані наукові консультації.

[5] Лиховидова Т. В., Фразеологические единицы с именами собственными в современном английском языке // Иностранные языки в школе 1971, №6, с. 22–26

[6] Ройзензон С. И., К изучению фразеологизмов, в состав которых входят топонимы и антропонимы // Материалы XXV научной конференции профессорско-преподавательского состава СамГУ им. А. Навои. Актуальные проблемы фразеологии, Самарканд 1968

[7] Черемухина С. М., Черемухин О. П., Личное собственное имя в английских идиоматических выражениях. В кн. Вопросы истории, географии и экономики Дальнего Востока. Материалы IX конференции молодых ученых, Владивосток 1968

працях Е. М. Солодухо[8], Л. І. Степанової[9] та А. М. Кравчук[10]. Лужицькі фразеологічні одиниці, які містять у своєму складі власну назву біблійного походження, спорадично з'являються у наукових розвідках лужицького ученого-фразеолога С. Вьольке[11]. У статті А. Івченко[12], присвяченій біблійній фразеології верхньолужицької мови, до лінгвістичного аналізу залучені також і фразеологічні звороти з БОК. Визначенню особливостей семантики ономастичного компонента польських ФО (з використанням при дослідженні ФО з БОК) присвячена робота А. М. Кравчук[13]. Спеціальних розвідок, присвячених порівняльному дослідженню ФО з БОК на матеріалі лужицької, словацької та української мов, наскільки нам відомо, немає, тому вважаємо його актуальним.

Оскільки у даній роботі розглядалися лише фразеологізми, що містять власну назву, зроблені нами висновки можуть бути експоновані і на з'ясування наявності чи відсутності у власній назві лексичного значення.

Усі ФО з БОК у згаданих мовах можна класифікувати за поданою нижче схемою:

I. Фразеологічні інтернаціоналізми (ФІ) з БОК:

а) властиві трьом мовам: луж. *Dwěler kaž* ***Domaš***; слц. *Neveriaci* ***Tomáš***; укр. ***Хома*** *невірний*; слц. ***Noemov*** *koráb*; укр. ***Ноїв*** *ковчег*, луж. ***Noachowy*** *kašć* (євангельський варіант верхньолужицької мови), ***Noachowa*** *archa* (католицький варіант верхньолужицької мови).

б) властиві двом мовам:

1) лужицькій та словацькій: луж. ***Babylonska*** *měšeńca*; слц. ***Babylonský*** *zmätok*; луж. *Stary kaž* ***Matusala***; слц. *Starý ako* ***Matuzalem***;

2) лужицькій та українській: не виявлено;

3) словацькій та українській: слц. ***Adamovo*** *rebro*; укр. ***Адамове*** *ребро*;

II. Фразеологізми з інтернаціональним БОК:

а) лужицька мова: *Kaž* ***Noachowa*** *lijeńca*; *Wysoki kaž* ***Hamanowa*** *šibjeńca*;

б) словацька мова: ***Jóbova*** *správa, zvesť*; *Vidieť* ***Abraháma***;

в) українська мова: ***Каїнове*** *діло*; ***Юдине*** *плем'я*.

III. Фразеологізми з неінтернаціональним БОК:

а) лужицька мова: *Połny modlenja kaž* ***Baruch***; *Ponižna rjanka kaž* ***Esterka***;

б) словацька мова: *Posielať niekoho od* ***Annáša*** *ku Kajfašovi*;

в) українська мова: *Піти на* ***Голгофу***.

---

[8] Солодухо Э. М., Вопросы сопоставительного изучения заимствованной фразеологии, Казань, Казанский университет 1977

[9] Степанова Л. И., Фразеологические единицы с именами собственными (на материале чешского языка). Автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.03, Ленинград. гос. ун-т., Ленинград 1985

[10] Кравчук А. М., Польська фразеологія з ономастичним компонентом. Автореф. дис. канд. філол.. наук, 10.02.03, Львівський. нац. ун-т., Львів 1999

[11] Wölke S., Wo Abrahamje a starych wěcach // Rozhlad 1997, №47, s. 78–79; O związkach frazeologii kaszubskiej z frazeologią górnołużycką i niemiecką // Obraz językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc. Pogranicza i kontakty językowe, Warszawa 1997, s. 149–166

[12] Івченко А., Біблійна фразеологія верхньолужицької мови // Питання сорабістики, Львів 1999, с. 190–196.

[13] Там само.

Ідентифікація ФО здійснювалась на основі: а) тотожності плану вираження; б) тотожності плану змісту. Матеріальна тотожність ФІ з БОК не є однорідною. Сюди належать фразеологізми 1) з повною матеріальною тотожністю: луж. ***Sodom a Gomora***; слц. ***Sodoma a Gomora***; укр. ***Содом і Гоморра***; та 2) з частковою матеріальною тотожністю: луж. ***Judašowske*** *pjenjezy*; слц. ***Judášsky*** *groš*; укр. ***Іудині*** *срібняки.*

Загалом можна стверджувати, що для ФІ характерна моносемія. Перешкодою для розвитку полісемії є етимологічні асоціації власної назви. Чим міцнішими є дані асоціації, тим менше можливостей для розвитку полісемії. У тих випадках, коли ФО не є однозначною, число значень, як правило, не перевершує двох. При цьому друге значення розвивається на основі метонімічного чи метафоричного переносу. Наприклад, ***Адамово ребро*** – 1. Жінка (Адамові реберця). 2. Спільне джерело, спільна основа чого-небудь.

На рівні ФІ, властивих двом мовам, не виявлено лужицько-українських фразеологічних паралелей. Для фразеологізмів цієї групи характерна однорідність у формально-граматичному плані: луж. та слц.: ***Babylonska*** *měšeńca*; ***Babylonský*** *zmätok*; *Stary kaž* ***Matusala***; *Starý ako* ***Matuzalem***; слц. і укр.: *Spievať* ***lazara***; *Співати* ***лазаря***; *Múdry ako* ***Šalamún***; *Мудрий як* ***Соломон***. Ці висновки стосуються виявлених ФІ на матеріалі згаданих трьох мов.

З огляду на поставлену мету розвідки, найцікавішою для порівняльного дослідження є група фразеологізмів у лужицькій, словацькій та українській мовах, які містять інтернаціональний біблійний ономастичний компонент, але не належать до фразеологічних інтернаціоналізмів.

На думку мовознавців, національну маркованість фразеологізмів може спричиняти ряд мовних та позамовних факторів. З-поміж лексичних компонентів, що входять до складу національно-маркованих ФО, найчисельніший і найрізноманітніший розряд з погляду внутрішньої композиції фразеологізмів становлять власні назви.

Фразеологізми з інтернаціональним БОК складають окремий вид у межах групи фразеологічних одиниць з ономастичним компонентом (онімом) у згаданих мовах, для якого не є актуальним вище згадане твердження. Це, в свою чергу, підкреслює доцільність проведення даного аналізу, який не отримав достатньо повного висвітлення у науковій літературі.

Як відомо, поряд з чисто денотативним онімічним значенням, що прив'язує етимологію ФО до факторів екстралінгвістичних, власним іменам у складі фразеологізмів притаманний також конотативний семантичний компонент. Причиною його появи є численні асоціативні зв'язки, котрі властиві власній назві. Як уже згадувалось вище, власна назва біблійного походження, не будучи наділеною лінгвокраїнознавчим семантичним фоном, входячи до складу ФО, виявляється активно задіяною у формуванні національно своєрідних фразеологічних зворотів. Зважаючи на поставленні вимоги щодо об'єму даної статті, цей факт буде проілюстровано у роботі лише на кількох найбільш яскравих конкретних прикладах і лише у межах групи ФО з інтернаціональним біблійним ономастичним компонентом у лужицькій, словацькій та українській мовах. Аналіз власних назв біблійного походження подано в алфавітному порядку.

АВРААМ

Аналізуючи фразеологізми, які містять онім Авраам у лужицькій мові, можна помітити, що конотації цієї власної назви зумовлені достатньо глибоким аналізом біблійного персонажа, який призвів до виокремлення ряду рис, притаманних йому: *Změrniwy kaž* ***Abraham***; *Pohosćiwy kaž* ***Abraham***; ***Abrahamska*** *wěra na Bože slubjenja twari.*

Що ж до фразеологізмів з цим онімом у словацькій мові, то за їх допомогою образно передається поняття про смерть людини або інформація про вік людини (50 років): *Isť k* ***Abrahámovi*** (*morčence pásť*); *Pásť* ***Abrahámove*** *husi*; *Vidieť* ***Abraháma***. До останнього з наведених фразеологізмів словацької мови своїм семантичним наповненням долучаються і дві фразеологічні одиниці лужицької мови: ***Abrahama*** *widźeć* (*wuhladać*), ***abrahamowiny***.

Цікаво, що в українській мові, у порівнянні зі словацькою, фразеологізм з біблійним ономастичним компонентом Авраам, із значенням 'померти', побудований на іншій образній основі: *Піти до* ***Авраама*** *кіз пасти.*

Як в українській, так і в словацькій мові не виявлено ФО з БОК Авраам, котрі, як це простежується у лужицькій, розкривали б риси особистості біблійного персонажа.

ФО словацької мови (*Už je v lone* ***Abrahámovom***; *Niesť dušu do lona* ***Abrahámovho***) також виражають поняття смерті. Натомість подібний фразеологізм лужицької мови *Kaž w* ***Abrahamowym*** *klinje ležeć* (*spać*) означає безтурботне життя або міцний сон. Отже, у лужицькій мові не виявлено жодної ФО з онімом Авраам, яка б свідчила про асоціацію цього імені зі станом смерті.

АДАМ; ЄВА; АДАМ І ЄВА

У зв'язку з тим, що зібраний нами матеріал з онімами Адам; Єва; Адам І Єва буде предметом розгляду окремої наукової розвідки, а згодом і публікації, у даній статті ми обмежимось лише загальними зауваги щодо виявлених нами закономірностей на даному етапі дослідження. Вважаємо це науково допустимим, оскільки хоча результати аналізу фразеологізмів з вищенаведеними компонентами є досить цікавими та ілюстративними, все ж у підсумку вони не змінюють картину загальних висновків щодо дослідження вцілому.

Група фразеологізмів з цими власними назвами є кількісно найбільшою у порівнянні з групами фразеологізмів, що містять інші БОК у всіх досліджуваних нами мовах.

З онімом Адам нами віднайдено: у луж. мові – 7 ФО; у слц. мові – 9 ФО; в укр. мові – 11 ФО; з онімом Єва: у луж. мові – 4 ФО; у слц. мові – 2 ФО; в укр. мові – 7 ФО; з онімом Адам і Єва в межах однієї ФО: у луж. мові – 9 ФО; у слц. мові – 3 ФО; в укр. мові – 6 ФО.

Біблійна історія, пов'язана з цими двома біблійними персонажами, є чи не найвідомішою широкому загалу людей незалежно від їх конфесійної приналежності чи навіть атеїстичних поглядів. Отже, поширеність цих власних назв у фразеології тієї чи іншої мови не перебуває у прямій залежності від детального ознайомлення із біблійними текстами, які послужили джерелом виникнення даних ФО. Традиційно з цими онімами пов'язано ряд жартівливих та іронічних ФО в усіх досліджуваних нами мовах.

Спільність джерела фонового значення є підставою для семантичної взаємодії онімів Адам та Єва у межах однієї ФО, що прослідковується на матеріалі укра-

їнської і лужицької мов та у меншій мірі на матеріалі словацької мови.

У межах загальних зауваг стосовно онімів Адам та Єва можна констатувати явище внутрішньомовної та міжмовної синонімії серед фразеологізмів української і словацької мов та частково лужицької мови.

ВАВІЛОН

На лексичному рівні мови, вказуючи на відношення до етнічної, національної чи територіальної спільності, етноніми за своєю мовною сутністю належать до відносних прикметників. Проте у складі ФО вони виражають якісну характеристику денотата і вирізняють його з класу подібних.[14] Ця закономірність простежується не лише у фразеологізмах з онімом Вавілон, а й у проаналізованих та представлених нами у наступних частинах розвідки фразеологізмах з онімами Єгипет, Єрихон, Юда Іскаріотський.

Фразеологічним матеріалом з онімом Вавілон є похідний від власної назви прикметник. У всіх трьох досліджуваних мовах є фразеологізми, які за допомогою цієї власної назви передають уявлення про повний безлад, гармидер, нестримний галас, метушню і таке інше: луж. ***Babylonska*** *měšeńca*; слц. ***Babylonský*** *zmätok*; укр. ***Вавілонське*** *стовпотворіння.*

В українській мові онім Вавілон помічений ще в одній ФО, яка вживається для вираження незадоволення ким-, чим-небудь, здивування (*Кара* ***вавілонська***).

Згадані фразеологічні одиниці використовують із біблійної історії про вавілонську вежу момент негативного наслідку для людей з причини її будівництва, і власне цю мотивацію приносить онім Вавілон у дані фразеологізми.

Ще один фразеологізм у словацькій мові, який містить онім Вавілон, мотивований іншою конотацією цієї власної назви, а саме висотою збудованої у місті вежі (***Babylonská*** *veža*) у значенні 'висока будівля'.

У лужицькій ФО теж використано інформацію про висоту вежі, але, на відміну від подібної ФО у словацькій мові, у лужицькій такий фразеологізм вживається також для характеристики фізичних якостей людини, зокрема її росту: *Wysoki kaž* ***babylonski*** *tórm.* Завдяки виокремленню лише однієї ознаки, ФО лужицької мови: ***Babylonska*** *měšeńca* доповнюється розгорнутою формою: *Tam su zwady a puki kaž pola* ***Babylonskeho*** *tórma* із звуженим дистрибутивним наповненням.

ЄГИПЕТ

Фразеологізми, мотивовані даним онімом у лужицькій, словацькій та українській мовах, постачають цікавий фактичний матеріал для компаративного дослідження. Розглянемо спершу ФО з БОК Єгипет в українській мові: ***Єгипетський*** *полон*; ***Єгипетська*** *тьма*; ***Єгипетська*** *робота.*

Усі три фразеологічні одиниці етимологічно прив'язані до біблійного сюжету, який описує історію підневільного життя ізраїльського народу в Єгипті. Перший з них означає важке, нужденне життя, другий – характеризує виснажливу працю, пов'язану із перебуванням у полоні. Значення ФО (***Єгипетська*** *тьма*) – непроглядна тьма, темрява. Виникнення цього фразеологізму пов'язане із описом однієї з десяти кар, які були наведені на Єгипет, а саме: „І простяг Мойсей свою руку до

---

[14] Ажнюк Б. М., Англійські фразеологізми з власноіменним компонентом // Мовознавство 1984, №6, с. 61–65.

неба, – і сталася густа темрява по всій єгипетській землі три дні. Не бачили один одного і ніхто не вставав з свого місця три дні!" (Книга Вихід 10, 22). У числі десяти кар були: заміна води у річках Єгипту на кров; нашестя жаб на землі Єгипту; нашестя вошей; нашестя роїв мух; моровиця на худобу; гнояки на тілі людей та тварин; сильний нищівний та небачений доти град; нашестя сарани; тривала темрява; знищення первородних у египетській землі. Аналізуючи перераховані вище покарання, скеровані проти Єгипту, можна зауважити, що лише два з них могли справити емоційне враження на слухачів чи читачів цього біблійного уривку, будучи безпосередньо при'вязаними до життєвого досвіду жителів території України. А саме: град та темрява. Все ж у свідомості носіїв української мови закарбувалася лише та кара, яка порівняно значно частіше зустрічається у вигляді закономірного явища природи, найбільш реально співвідноситься з оточуючою дійсністю у свідомості носіїв мови: темрява. Аналогічна тенденція простежується і на рівні фразеології лужицької мови, яка представлена наступними фразеологічними зворотами з БОК Єгипет: *Mrokota kaž* ***egiptowska*** *ćma*; *Nóc kaž ta* ***egiptowska*** *ćma.*

У фразеології словацької мови також відображені події, пов'язані із десятьма карами Єгипту, але зміст ФО не робить акценту на якійсь конкретній формі покарання, а узагальнює події даної біблійної історії, концентрує суть подій в одному влучному вислові: ***Egyptské*** *rany* із значенням 'величезні біди, ланцюжок нещасливих випадків'.

Характерною для словацької мови є ФО: *Obilie v* ***Egypte***, яка етимологічно при'вязана до іншої біблійної історії, описаної у третьому вірші шістнадцятого розділу книги Вихід, де мова йде про нарікання ізраїльтян на голод у пустелі та жалкування за горшками повними м'яса, які вони мали у Єгипті. Це цілком співзвучно з існуючою у фонді лужицької мови фразеологічною одиницею: ***egyptowske*** *horncy*, яка мотивована тим самим біблійним уривком (Вихід 16,3).

Водночас, на те, що вищезгадана модель лужицької фразеологічної одиниці побудована лише на контрастивному аспекті, який визрів на тлі порівняння початкового етапу подорожі ізраїльтян по пустелі (відсутність харчів) з одного боку та, лише у цьому значенні, порівнянно кращого їхнього становища під час проживання у Єгипті, наголошує наступний фразеологізм лужицької мови: *Z* ***egyptowskeje*** *drjeńcy do chwalobneho kraja dyrbimy pusćinu přeńć.* Семантика цієї ФО відображає ставлення ізраїльтян до перебування в Єгипті як до нестерпного поневолення: важке життя, страждання, виснажлива праця.

КАЇН

У всіх досліджуваних нами мовах виявлені фразеологізми, які співвідносяться із біблійним текстом у книзі Буття 4, 15: „[…] І вмістив Господь знака на Каїні, щоб не вбив його кожен, хто стріне його": луж. *Ma na čole znamjo kaž* ***Kain***; слц. *Mať* ***Kainovo*** *znamenie na čele*; ***Kainowe*** *znamjo*; укр. ***Каїнова*** *печать.*

Як можна зауважити з наведених вище фразеологізмів, ФО української мови найбільш тісно прв'язана до даного уривка єврейських писань, оскільки не зазначає де саме був розташований знак, частково (оскільки наявна розгорнута ФО) це стосується і лужицької мови. Натомість, лужицький фразеологічний зворот: ***Kainowe*** *znamjo* найбільш наближений до біблійного тексту своїм компонентним складом. Стосовно лужицької та словацької мов, цікаво проаналізувати причини виникнення однотипних асоціацій щодо місця розташування

знака. Оскільки про те, що знак розміщено на чолі, зазначається в обох мовах, це спонукало нас вести пошуки пояснення цього явища у біблійних текстах. Ймовірно, причиною однотипних образних асоціацій став один з біблійних текстів. Наприклад, з книги Об'явлення 7,3: „[...] Не шкодьте ані землі, ані морю, ані дереву, аж поки не покладемо печатки рабам Бога нашого на їхніх *чолах*!" (І. Огієнко)[15]; „[...] доки не попечатаємо слуг Бога нашого на *чолі* їх!" (П. Куліш)[16]; „[...] поки не попечатаємо слуг Бога нашого на *чолах* їх!" (І. Хоменко)[17]; або з книги Езекіїля 9,4: І сказав Господь до нього: „Перейди серединою міста, серединою Єрусалима, і зроби знака на *чолах* людей [...]" (І. Огієнко); „[...] та й поклади знака на *чолах* у людей" (П. Куліш); „[...] поклади знак на *чолі* в людей" (І. Хоменко).

З точки зору семантичного наповнення зазначених зворотів: луж. *Ma na čole znamjo kaž* ***Kain***; слц. *Mať* ***Kainovo*** *znamenie na čele*; укр. ***Каїнова*** *печать*; серед інших помітно вирізняється словацька мова, у якій значення цієї ФО втратило тісний зв'язок із біблійним контекстом, в котрому виявлена подібна синтагма. Якщо значенням даної ФО в українській мові є 'тавро зради, братовбивчого злочину', то у словацькій мові її значення 'тавро ганьби' не має такої вузької контекстуальної детермінації, що сприяє більш широкому її вживанню.

На відміну від словацької та лужицької мов, де нами виявлено лише по одній ФО з онімом Каїн, фразеологічний фонд української мови містить ще чотири ФО з цим онімом: *Дрижить як* ***Каїн*** *за алтин* – про дуже скупу людину; *Труситься як* ***Каїн*** – про дуже перелякану людину; ***Каїнове*** *діло* – про зраду, вбивство, жорстокі вчинки.

В першій з наведених ФО простежується цікаве поєднання біблійної власної назви Каїн та назви старовинної російської монети XV ст. татарського походження (від тат. *алтин* – золото). Цей факт засвідчує вищий ступінь відсторонення від біблійного тексту у порівнянні із словацькою, а ще більшою мірою з лужицькою мовами, свідчить про ширшу вживаність даної ФО у мові народу. На основі спільного фонового значення в українській мові виникла ФО, в якій простежується взаємодія онімів: *Підняв на вилах як* ***Каїн Авеля*** із значенням 'жорстоко, по-зрадницькому вбив'.

В цілому можна стверджувати, що онім Каїн закарбувався у свідомості носіїв української мови і реалізувався в численних фразеологізмах. Про функціонування ФО з даним онімом серед широких верств суспільства свідчить наявність у їх складі компонентів-реалій повсякденного побуту: *алтин*, *вили*.

Також можна констатувати, що наведений фактичний матеріал також чітко ілюструє однозначну негативну конотацію зворотів з онімом Каїн в усіх досліджуваних у даній розвідці мовах.

ЛАЗАР

Фразеологічні одиниці, що містять цю власну назву, етимологічно пов'язані не з біблійним персонажем, а з персонажем однієї з притч, записаних у грецьких писаннях. Зміст цієї притчі зводиться до наступного: біля дверей багача, який

---

[15] Огієнко І., Біблія або книги святого письма старого та нового заповіту, United bible societies 1962

[16] Куліш П., Біблія. Сьвяте письмо старого і нового завіту, Лондон 1936

[17] Хоменко І., Святе письмо старого та нового завіту, United bible societies 1990

завжди має надлишок їжі та пиття, лежав жебрак, голодний, покритий струпами Лазар. Коли він помер, то ангели віднесли його у рай, а багач після смерті потрапив у місце мук (Луки 16, 19–31).

Показово, що в усіх досліджуваних мовах фразеологічні одиниці з цим онімом зображають лише земне життя Лазаря, котре було сповнене страждань. На наш погляд, це зумовлено невдоволенням народу, у середовищі якого і виникали фразеологізми, своїм економічним та соціальним становищем. Підсвідомо, будучи невдоволеними своїм становищем у суспільстві, носії народної мови співвідносили своє становище із життям героя згаданої притчі: луж. *Žałostny kaž chudy* ***Lazarus*** – дуже жалісний; слц. *Spievať* ***lazara*** – скаржитись на свою долю; укр. *Співати* ***лазаря*** – просити милостиню, жебракувати.

Властивість простого народу – не впадати у розпач, з гумором підходити до складних життєвих ситуацій та здатність сконцентровувати зусилля для подолання, а швидше перетерпіння критичних умов, знайшла своє відображення у фразеологізмах з онімом Лазар в українській мові: *Співати* ***лазаря*** – 2. Прикидаючись нещасним, скаржитись на життя; *Скорчити* (*завести*) ***лазаря*** – прикинутись безталанним, нещасним.

З іншого боку, у цих фразеологізмах може реалізовуватись тенденція до примирення із принижуючими умовами життя та здатність долати дисгармонію у суспільстві через зміну особистого ставлення до таких умов з негативного на терпиме.

НОЙ

Антропологи нараховують біля 270 легенд, пов'язаних з потопом, які стали частиною нашого культурного спадку. Згадка про Ноя та про потоп по усій землі за днів життя Ноя збереглася у переказах найрізноманітніших народів, наприклад, у давніх греків, мексиканських індійців, халдеїв та інших народів[18]. Отож, цілком закономірно, що у народів, які належать до однієї мовної групи, виявлено фразеологізми з онімом Ной: слц. ***Noemov*** *korábˊ*; укр. ***Ноїв*** *ковчег*; луж. ***Noachowy*** *kašć* (євангельський варіант верхньолужицької мови), ***Noachowa*** *archa* (католицький варіант верхньолужицької мови).

У межах словацької, лужицької та української мов, як це можна прослідкувати з поданих вище прикладів, онім Ной асоціюється із збудованим для порятунку під час потопу ковчегом. У лужицькій мові теж віднайдено ФО з подібним асоціативним сприйняттям оніма Ной, але з якісною відмінністю у семантиці (*Smjerdźi tam kaž w* ***Noachowym*** *kašću*). Крім того, у лужицькій мові, зазначений онім асоціюється із самим природним явищем (*Dešć kaž* ***Noachowa*** *lijeńca*, *Kaž* ***Noachowa*** *lijeńca*) – про дуже сильний дощ.

Цікаво, що ще одна фразеологічна одиниця лужицької мови, яка несе у собі інформацію про потоп, у своєму значенні елімінує її і саме значення ФО не має прямого зв'язку з образом потопу як природнім явищем: *Pomnić* ***Noachowu*** *lijeńcu* – бути дуже старим. У значення даної ФО закладено інший аспект цієї біблійної історії, а саме час, коли вона відбулася. Про факт поширеності даної ФО у мові лужичан свідчить її варіантність: *Stary, zo lijeńcu pomni*; *Lijeńcu pomnić*. Є очевидним, що дана історія достеменно відома носіям мови, оскільки серед компонентів вищенаведених фразеологізмів не виявлений онім Ной.

---

[18] Нюстрем Э., Библейский словарь, Санкт-Петербург 1998

Характерним є також факт використання оніма Ной в усіх фразеологічних зворотах у формі присвійного прикметника.

ПИЛАТ

У фразеологічних фондах лужицької та словацької мов виявлені ФО, які містять у собі повне ім'я цього римського прокуратора Юдеї та Самарії: луж. *Słać wot* ***Poncija k Pilatej*** *někoho*; слц. *Posielať od* ***Poncia k Pilátovi****; Chodiť (behať) od* ***Poncia k Pilátovi****.*

Значення цих фразеологічних інтернаціоналізмів – безрезультатно посилати кого-небудь від одного чиновника до іншого. У порівнянні із іншою ФО словацької мови: *Posielať niekoho od* ***Annáša*** *ku* ***Kaifašovi*** з ідентичним значенням, де у межах однієї ФО згадуються два різних імені, зворот *Posielať od* ***Poncia k Pilátovi***, побудований на тавтологічному використанні у складі однієї ФО одного і того ж оніма, чим досягається більша його експресивність у зіставленні з попереднім.

Більш поширеною частиною власної назви Понтій Пилат є власне друга частина, а саме онім Пилат. Доказом цього служить наявність інших фразеологізмів з даним онімом у досліджуваних мовах та відсутність у них фразеологізмів з онімом Понтій. Це дало нам підставу вважати, що власне онім Понтій виконує функцію підсилення аналогічної семантеми у складі оніма Пилат. Поєднання двох онімів у межах однієї ФО складає основу цілісного емоційно підсиленого фразеологічного значення, підкреслює експресивність звороту.

Значна кількість фразеологізмів з цим онімом у словацькій та лужицькій мовах деривaційно прив'язані до біблійної історії, за якою, віддавши Ісуса Христа на розп'яття за вимогою євреїв, Пилат помив руки на знак особистого визнання власної невинності у вбивстві Ісуса (Матвія 27,24): луж. ***Pilatus*** *dyrbjał sy najprjedy wutrobu zmyć, potom njeby sej ruce podarmo mył*; *Žana woda na swěće, kiž by* ***Pilatusow*** *zmyła*; слц. *Umývať si ruky ako* ***Pilát***. Крім цього лужицька мова конденсує ряд негативних характеристик, щодо Пилата у ролі судді у ще одному фразеологічному звороті, властивому лише лужицькому фразеологічному фонду: *Sudnik kaž* ***Pilatus***.

Помітно, що лужицька мова відходить від простого відтворення біблійного епізоду, вдається до аналізу особистості даного біблійного персонажа, разом з тим дає пояснення причин подібних вчинків. Фразеологізм *Žana woda na swěće, kiž by* ***Pilatusow*** *zmyła* відображає поєднання переосмисленої біблійної історії та життєвого досвіду. Фразеологічне значення цієї ФО розвиває та поглиблює ще один лужицький фразеологізм: ***Pilatus*** *je wumrěł, ale jeho symjo hišće tu mamy*. Інший зворот лужицької мови з онімом Пилат відображає гостре сприйняття у свідомості носіїв мови безправного становища нижчих верств суспільства перед владою: ***Pilatus*** *bě bohot, a kotry bohot njeje* ***Pilatus****?*

Можна стверджувати, що усі фразеологічні одиниці лужицької мови з онімом Пилат містять у собі негативну маркованість даного персонажа Біблії. Це твердження не справджується щодо стилістичної маркованості словацької ФО із зазначеним компонентом, яка передає, викликане у свідомості носіїв мови відчуття складної ситуації, в котру потрапив даний персонаж не з власної волі чи вини, а в силу обставин: *Dostať sa niekde ako* ***Pilát*** *do kréda*.

Подібна ситуація простежується і в українській мові при аналізі фразеологічної одиниці: *Побілів як* ***Пилат*** із значенням 'дуже зблід'.

СОЛОМОН

Цей онім в першу чергу асоціюється із поняттям 'мудрість' в усіх досліджуваних нами мовах. Слід зауважити, що згадане поняття у словацькій та українській мовах має дві конотації у цих фразеологізмах – позитивну та негативну. Такі однотипні асоціації зумовили появу у зазначених мовах ФІ.

Про розумне, винахідливе розв'язання спірного або складного питання у словацькій, українській та лужицькій мовах говорять, використовуючи наступні ФО: укр. ***Соломонове*** *рішення* (*вирішення*); слц. ***Šalamúnske*** *riešenie*; луж. *salomonski* (*salomoniski*) *rozsud.*

У всіх інших фразеологізмах української мови даний онім конотує лише іронічні значення, характеризуючи розумові здібності людини: *Мудрий як* ***Соломон***. Так говорять про людину, яка вдає із себе дуже мудру. Або ж конотує такі значення фразеологізму, у яких постулюється повна відсутність подібних здібностей: *Мудрий як* ***Соломонові*** *штани* – 'дурний'. Лише в українській мові нами помічено ФО з онімом Соломон, яка, використовуючи асоціацію Соломон-мудрість, елімінує це значення у своєму змісті, не називаючи людиною ні мудрою, ні дурною: *Перше був* ***Саламон*** *один мудрий, а тепер десять на печи.* Так говорять в Україні, коли хочуть покепкувати з тих, котрі сидячи на печі, вигадують усякі дотепи.

Як в українській, так і у словацькій мові, говорячи про нерозумну людину, використовують образ елементу одягу Соломона, а саме – штани: слц. *Múdry ako* ***Šalamúnove*** *nohavice*; укр. *Мудрий як* ***Соломонові*** *штани.*

Крім цього іронічного вислову, у фразеологічному фонді словацької мови виявлено ФО, у якій характеристика нерозумної людини пов'язана із образною асоціацією з частиною тіла Соломона: *Múdry ako* ***Šalamúnove*** *pudlo*. Все ж у словацькій мові кількісно переважають фразеологічні одиниці, в яких онім Соломон конотує позитивну оцінку розуму людини: *Hovoriť ako* ***Šalamún*** – говорити дуже мудро; *Múdry ako* ***Šalamún*** – дуже мудрий.

Ситуація у лужицькій мові якісно відрізняється від ситуації у двох попередніх мовах. Показовим для лужицької мови є те, що для передачі поняття „дурний", тут вживається ФО, побудована на іншому образі – палиці Соломона: *Mudry kaž* ***Salomonowy*** *mót*; *Najhłupiši hłupik ma so za* ***Salomonowoch*** *móta.*

Як можна зауважити, мудрість біблійного персонажа – Соломона конотує цілий ряд інших фразеологізмів, котрі містять у собі спостереження за оточуючою дійсністю. Узагальнюючі висновки про людські вади зроблені носіями лужицької мови: *Bohačk móhł lochko mudry* ***Salomon*** *być, hdy by mudrosć na předań była*; *Tu prawu mać wumaka* ***Salomon*** *bórze, hač też to by praweho nana wumakać móhł?*

Такий вид адаптації біблійних власних назв засвідчує про грунтовну обізнаність мовців з даним уривком біблійного тексту та про розмовний, а не книжний характер зазначених фразеологізмів. Цю думку підтверджують і інші ФО з даним онімом у лужицькій мові. На противагу носіям словацької та української мов, для лужичан онім Соломон співвідноситься не лише з поняттям 'мудрість'. Одна з наступних асоціацій зумовлена біблійними оповіданнями про величезні багатства царя Соломона: *Bohaty kaž* ***Salomon***.

Ряд інших фразеологізмів мотивовані біблійною історією про велику кількість дружин та наложниць Соломона: *Też* ***Salomonam*** *so mozy zewěraju, jeli zo žónkarjo su*; *Žónki samym* ***Salomonam*** *mozy wutoča.*

Лише у лужицькій мові виявлено ФО, яка етимологічно пов'язана не з історією про самого Соломона, а зі словами, записаними Соломоном, що знаходяться у біблійній книзі Приповістей 6, 6: „Іди до мурашки, лінюху, поглянь на дороги її – й помудрій [...]" (І. Огієнко) – ***Salomon** ***ěnicha k mrowjam do šule sćele.***

У цілому можна констатувати, що фразеологізми лужицької мови з онімом Соломон демонструють достатньо глибоку обізнаність носіїв мови з цим БОК власне з тексту єврейських писань, а не за посередництвом іншого джерела.

СОДОМ і ГОМОРРА

Окрім фразеологічних інтернаціоналізмів з даними онімами у зіставлюваних мовах, як то луж. ***Sodom a Gomora***; слц. ***Sodoma a Gomora***; укр. ***Содом і Гоморра***, в українській та словацькій мовах не виявлено інших фразеологізмів з цими інтернаціональними онімами. Натомість у лужицькій мові наявні ще дві ФО, у складі яких міститься лише онім Содом: *Jedyn **Sodom** hłubina pózrě, ale **Sodomow** je hišće wjele*; *Město kaž **Sodom***. Причиною появи у даних ФО лише оніма Содом може бути частіше його вживання у порівнянні з онімом Гоморра в інших частинах Біблії, а зокрема в грецьких писаннях, наприклад, у Матвія 11,24: „Але кажу вам, що содомській землі буде легше дня судного аніж тобі"; Луки 10,12: „Кажу вам: того дня легше буде содомлянам, аніж місту тому!" Інша причина при поясненні цього факту може полягати в тому, що Содом відомий носіям лужицької мови також у зв'язку з проживанням у цьому місті біблійного персонажа Лота. Про те, що історія Лота насправді відома лужичанам говорить і виявлена нами ФО з онімом Лот: *Stejo wuka kaž **Lotowa** žona*. Ще більш аргументованим унаочненням цього факту може послужити фразеологічний зворот лужицької мови, у якому компонент – власна назва Содом не намагнічує на собі смисловий центр ФО: *Stejeć kaž słony stołp pola **Sodoma***. Смисловим центром даного фразеологізма є апелятивна синтагма *słony stołp*, яка при відсутності у ній онімакомпонента Лот, перебирає на себе закріплене у свідомості носіїв мови семантичне навантаження словосполучення *Лотова дружина*, викликаючи при цьому моносемічну асоціацію.

Ці аргументи можуть служити поясненням того факту, чому з двох онімів Содом та Гоморра, які містять у собі однакове фразеологічне значення, лужичани надають перевагу онімові Содом.

ХОМА

На нашу думку, цілком закономірно, що даний онім не є широко та різносторонньо представлений у фразеології досліджуваних нами мов і містить у собі лише одну конотацію – людина, яка сумнівається, не вірить у що-небудь. У порівнянні, наприклад, з онімом Соломон, Адам чи Єва, Хома – це епізодичний персонаж Біблії. Поодинокі місця у Біблії інформують нас лише про те, що це був учень Ісуса Христа, а також ілюструють домінуючу рису у характері цього персонажа – скептицизм. Цілком закономірно, що даний онім став причиною виникнення фразеологічних інтернаціоналізмів: слц. *Neveriaci **Tomáš***; укр. ***Хома** **невірний***. Даний онім також мотивує тотожний у плані змісту, але відмінний у плані форми фразеологізм лужицької мови: *Dwěler kaž **Domaš***.

У лужицькій та словацькій мовах виявлено ще по одній ФО з онімом Хома: луж. ***Domaš** **je najmjenje wěrił, a tuž ma najmjeńši dźeń***; слц. *Krúti hlavou ako neveriaci **Tomáš***.

ЮДА

Незважаючи на те, що Юда, як і Хома, епізодичний персонаж Біблії, у лужицькій, словацькій та українській мовах виявлені численні фразеологізми з цим онімом. Цьому посприяв факт вирішальної участі даного героя Біблії у долі засновника християнства, тобто поширення даного оніма у фразеології досліджуваних нами мов може бути спричинене силою емоційного впливу цієї біблійної історії на свідомість носіїв мов, прибічників християнських релігійних течій.

У фразеологічному фонді української мови нами виявлено такі ФО з онімом Юда (Іуда): ***Іудині*** *срібняки* – винагорода за зраду; *Поцілунок* ***Іуди*** – зрадницький вчинок під виглядом доброзичливості, приязні. В 11-ти томному Словнику української мови подаються два значення для цієї ФО, перше з яких спирається на лексему *поцілунок* і характеризує не дії людини в цілому, а лише характеризує спонуки, мотиви поцілунку: ***Іудин*** (***Юдин***) *поцілунок* – 1. Лицемірний, нещирий поцілунок; 2. Вчинок людини, що облесливістю приховує зраду; ***Юдине*** (***Іудине***) *плем'я* – зрадник; ***Іскаріотський Іуда*** – про людину, яка заради грошей може зрадити, вчинити злочин.

У згаданих вище фразеологізмах простежується узагальнююча оцінка про Юду, яка вкорінилася у свідомості українського народу – зрадник.

Дещо знижену силу негативної характеристики відчутно у фразеологізмі: *Юдит на мне як той* ***Юда Скаріоцький*** – так говорять про обмівника, пліткаря. Як можна помітити, дві останні ФО у своєму тексті містять, на нашу думку, вказівку на місто, з якого походив Юда: Каріот–Хезрон, Юдея. Ймовірно ця ідентифікація щодо походження Юди була важливою, оскільки усі інші апостоли походили, як і Ісус з Галілеї. Показово, що таку вказівку містять лише фразеологізми української мови з даним онімом, це скерувало наші пошуки пояснення цього факту до джерел мотивації. Проаналізовані нами тексти українських Біблій (Івана 13,26) виявили наявність подібної синтагми: „[...] вмочивши куска, подав синові Симона, – Юді Іскаріотському" (І. Огієнко)[19]; „[...] і вмочив кусень, і подав його Юді Іскаріотському, синові Симона" (Хоменко)[20]; „[...] вмочивши кусок, дав Юді Симонову Іскариоцькому" (П. Куліш)[21]. Наведені уривки текстів демонструють синтагму Юда Іскаріотський у двох перекладах.

Словацька мова представлена лише двома фразеологічними одиницями з онімом Юда. Одна з них є частковим фразеологічним інтернаціоналізмом на рівні словацької та української мов: ***Judásky*** *bozk*. Інша ФО на рівні змістового навантаження являє собою фразеологічний інтернаціоналізм у межах трьох досліджуваних нами мов: ***Judášsky*** *groš*.

На фоні української та словацької мов якісно та кількісно вирізняється лужицька мова, яка представлена 21 фразеологізмом з онімом Юда. Об'єднавши їх тематично, можна до певної міри піддати їх класифікації. В окремі групи виділяємо:

- групу фразеологізмів з онімом Юда, які своїм значенням вказують на мотив зрадницького вчинку Юди, містять застереження: Pjenježna lubosć judašow čini; **Judašowe** myto; **Judašowske** pjenjezy; Sleborniki **judašow** činja; Za sleborniki je hižo někotryžkuli **Judaš** dušu předał; Tón so da za krošik **Judaša** honić. Вжитий в

[19] Там само.
[20] Там само.
[21] Там само.

останній ФО демінутив (krošik) підсилює думку про те, що жодна винагорода за зраду своєю цінністю не зрівняється з тим кого або що зрадили. Можна зауважити, що якщо у словацькій мові у ФО з онімом Юда використано лексему groš, а в українській лексему срібняки, то лужицька мова задіює обидві лексеми slěborniki та krošik, крім цих двох є ще ФО, яка у своєму складі має лексему pjenjezy.

- групу фразеологізмів, які характеризуючи даний біблійний персонаж, виділяючи домінуючу рису його характеру – нещирість: *Falšny kaž **Judašowy** wokoš*; *Falšny kaž **Judaš***; *Falšni **judašojo** so hišće wšitcy zwobwěšeli njejsu.*
- групу фразеологізмів, які вказують на неминуче покарання за зрадницькі вчинки: *Kóždy přeradnik zwinuje runje kaž **Judaš** za šiju štryk*; *Přeradnik na **Judašowy** kónc přińdźe*; ***Judašowska** duša – na šibjeńcu słuša.*
- групу фразеологізмів, які у межах ФО співвідносять біблійний персонаж з оточуючою дійсністю: ***Judašowa** šlachta hišće zwotemrěła njeje*; *Judašow je na swěće wjace hač za nich wosycow w lěsach*; *Falšni **judašojo** so hišće wšitcy zwobwěšeli njejsu.*

Виявлено також ФО, яка відображає сформоване у середовищі християнського світу і підтримуване тривалий час частиною християнства звинувачення єврейської нації у смерті Ісуса Христа: ***Judaš** bě Žid, a žid je kaž **judaš**.*

Узагальнюючий висновок, щодо поведінки Юди, прослідковується у фразеологічному звороті лужицької мови: *Też **Judaš** praji: Pomhaj Bóh!*, який означає, що зрадник не одразу виявляє свою справжню суть, і у своїй поведінці попервах не відрізняється від інших людей. Оскільки у свідомості носіїв мови цей біблійний персонаж вчинив найбільший прогріх перед Богом, тому для якісної реалізації, сформованої у народному середовищі думки, було обрано саме Юду, що надало максимального семантичного навантаження даній ФО.

На відміну від української та словацької мов, де, характеризуючи поцілунок Юди, у фразеологічних зворотах наявний іменник – *поцілунок*, *bozk*, лужицька мова представлена фразеологічною одиницею з вербальною формою*: Košić kaž **Judaš***, що якісно зміщує акценти у семантичному наповненні даного фразеологізма.

Варто зауважити, що лише у лужицькій мові є ФО з онімом Юда, яка не несе у собі негативної оцінки, а відтворює емоційний стан цього біблійного персонажа. Даний зворот означає „впасти у відчай". Однак можна стверджувати, що значення цієї ФО: *Zadwělować kaž přeradnik **Judaš*** не містить у собі співчуття, швидше тут конотується стан людини (можливо страх), яка усвідомлює негативні для себе наслідки за вчинене.

Аналізом фразеологізмів з онімом Юда у даній розвідці завершується огляд фразеологізмів лужицької, словацької та української мов, які містять у межах ФО інтернаціональний онім біблійного походження.

Проведене у даній роботі дослідження лужицьких, словацьких та українських фразеологізмів з біблійним ономастичним компонентом дало змогу зібрати та упорядкувати фактичний матеріал, описати семантику фразеологізмів у порівняльному аспекті та простежити механізм мотивації загального фразеологічного значення семантикою оніма-компонента ФО. Намагаючись виявити тенденції національного маркування ФО з інтернаціональним онімом–компонентом, було помічено наступне.

У всіх досліджуваних нами мовах на рівні фразеологічних одиниць з інтернаціональним біблійним ономастичним компонентом своєрідним асоціативним підходом вирізняється лужицька мова. Відбиваючи у ФО усталені і системні відношення, що в народній свідомості набули статусу символів, лужицька мова доповнює їх не зафіксованими у досліджуваних мов образними асоціаціями.

Якщо фразеологізми словацької та української мов фіксують своїм компонентним складом певні біблійні події чи констатують існування конкретних біблійних персонажів, подаючи їх характеристику, лексично відображену у самому тексті Біблії, то лужицька мова відзначається самостійним, незалежним аналізом суті описаних у Біблії подій та біблійних персонажів. Значна кількість лужицьких фразеологізмів будується за стандартною моделлю: поєднання у межах ФО опису біблійної історії та висновку-вказівки моралізуючого характеру. У словацькій та українській мовах така тенденція не є домінуючою.

Типовим для лужицьких фразеологізмів є наявність оніма-компонента у формі множини. У словацькій та українській мовах нами не виявлено жодної ФО з онімом-компонентом у формі множини.

Якщо в українській мові біблійний ономастичний компонент у формі кличного відмінка зустрічається лише в одній ФО (*Було ся не облизувати, Адаме*!), а у словацькій мові таких фразеологічних одиниць взагалі не виявлено, то фразеологічний фонд лужицької мови містить чимало фразеологізмів з компонентом-онімом у формі кличного відмінка.

Стосовно словацької та української мов можна зауважити, що тут у фразеологізмах переважають ті власні назви біблійного походження, які загальновідомі пересічним носіям даних мов, поширені у художній літературі, образотворчому мистецтві тощо. Тобто широка ознайомленість мовців з даними онімами не є наслідком впливу релігії чи грунтовного знання Біблії, у даній ситуації як посередник задіяна загальна культура. Для лужицької мови характерна дещо інша тенденція: першопочатково помітна детальна ознайомленість людей з біблійними текстами як єврейських, так і грецьких писань. Щодо цієї думки показовою є цитата з передмови до збірки Яна Радисерба-Вєлі 'Metaforiske Hrona': „Abo wzmiće přikład: Złote ćelo. Při tymle słowje pomysli sebi lóžkobyć kóždy na tamny wutwor ze złota." „Našemu ludej su nimo našich narodnych najbóle biblijske přenoški znate."[22] З часом, такій поінформованості сприяє і ряд інших джерел, які поступово до певної міри перебирають на себе цю функцію.

Е. М. Солодухо, досліджуючи причини виникнення аналогічних зворотів у різних мовах, серед п'яти причин назвав наявність подібних рис духовного життя суспільства.[23] Відмінності у кількісному та якісному складі ФО з БОК у відповідних мовах зумовлені, на нашу думку, відмінностями у духовному житті лужичан, словаків та українців. Новий Заповіт у протестантській частині Верхньої Лужиці вийшов у 1706 році і використовувався лужицькими протестантами протягом більше двохсот років. Переклад усієї протестантської Біблії верхньолужицькою мовою був здійснений у 1728 році. Поштовхом до роботи над цими перекладами у середовищі протестантів послужило одне з положень прихильників

---

[22] Radyserb-Wjela J., Metaforiske Hrona abo Přenoški a Přirunanki w rěči Hornjołužiskich Serbow, Budyšin 1905, s. 3, 4

[23] Солодухо Э. М., Проблемы интернациональной фразеологии (на материале языков славянской, германской и романской групп), Казань 1982, 168 с.

Реформації, яке полягало в тому, що віруючий у своєму спілкуванні з Богом не потребує посередництва священика, тому повинен мати можливість користуватися Біблією особистою.[24] Отже, протестантський переклад Біблії був дуже поширений серед віруючих-серболужичан, що було обумовлено передусім особливим ставленням до Біблії, характерним для протестантської ідеології, а саме – практичним використанням текстів Біблії у повсякденному житті, аналізом та переосмисленням біблійних сюжетів з практичною метою. Цим, на наш погляд, пояснюється одна з основних причин насичення лужицької фразеології біблійними іменами. Ще одна причина пояснення цього факту може полягати в тому, що в силу багатьох причин історичного та суспільно-політичного характеру Біблія та різноманітна біблійна література у Лужиці протягом тривалого часу були єдиним книгами лужицькою мовою. Отже, ідеологія пануючої релігії при відсутності протягом тривалого часу художньої літератури національною мовою є дієвим чинником, який формує світогляд носіїв даної мови. Цих тенденцій не виявлено у словацькій та українській мовах.

Щодо української мови, то, нашу думку, ще однією причиною, яка завадила носіям мови ближче познайомитись з героями та сюжетами Біблії був той факт, що мовою церкви тривалий час залишалася церковнослов'янська мова.

Такі висновки узгоджуються з поглядами мовознавців на специфіку лек. сичного складу ФО, зумовлену не лише лінгвістичними, а й екстралінгвістичними факторами.

Аналізуючи як ФІ з БОК, так і ФО з БОК, можна помітити, що образ, пов'язаний з конкретною біблійною власною назвою, може бути тотожний з нею або може набувати специфічного забарвлення, викликаючи при цьому подібні асоціації. На нашу думку, ця тенденція зумовлена наявністю у самій власній назві ємкого лексичного значення. Для прикладу можна взяти такі оніми як Соломон та Юда. Ці слова не лише інформують нас про стать, національну приналежність іменованих, а й несуть додаткову інформацію про розумові здібності в одному випадку та про риси характеру – в другому. Таке багате лексичне значення, звичайно, зумовлене контекстом, у якому функціонує власна назва. Оскільки ж переважна більшість власних назв Біблії не стала загальновживаною у мові, то вони закріпили за собою контекстуальне значення і поза біблійним контекстом викликають однотипні образні асоціації. Можна припустити, що ця тенденція характерна для усіх мов християнського світу. З цього погляду цікаво проаналізувати лексичне значення БОК у тих мовах, де біблійні власні назви є загальновживаними у мові. Можна стверджувати, що тенденція до кількісного та якісного збільшення чисельності багатих лексичним значенням біблійних онімів прямо залежить від широкого ознайомлення більшості носіїв мови з біблійними текстами, завдяки чому денотат імені стає широковідомим (про це свідчить ситуація у лужицькій мові). Припущення щодо особливого статусу біблійних власних назв у плані їх ємкого лексичного значення може бути аргументом на підтримку тих дослідників, що відстоюють точку зору про наявність лексичного значення у власній назві.

---

[24] Трофимович К. К., Нариси з історії серболужицької літературної мови: Лекції для студентів філологічного факультету, Львів 1970

ДЖЕРЕЛА

1. Коломієць М. П., Регушевський Є. С., Словник фразеологічних синонімів, Київ 1988
2. Словник української мови: У 11-ти т. / Під ред. І. К. Білодіда, Київ 1970–1980
3. Трофимович К. К., Верхнелужицко-русский словарь / Под. ред. Ф. Михалка и П. Фёлькеля, Бауцен-Москва 1974
4. Удовиченко Г. М., Фразеологічний словник української мови: У 2-х т., Київ 1984
5. Українські приказки, прислів'я і таке інше / Укл. М. Номис, Київ 1993
6. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник / Укл. І. С. Олійник, М. М. Сидоренко, Київ 1991
7. Фразеологічний словник української мови: У 2-х т. / Укл. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін., Київ 1993
8. Франко І., Галицько-руські народні приповідки: У 3-х т. / Упор. І. Я. Франко, Львів 1901–1910
9. Юрченко О. С., Івченко А. О., Словник стійких народних порівнянь, Харків 1993
10. Lass A. H., Kiremidjan D., Goldstein R. M., The dictionary of classical, biblical and literary allusions, Toronto 1993
11. Radyserb-Wjela J., Metaforiske Hrona abo Přenoški a Přirunanki w rěči Hornjołužiskich Serbow, Budyšin 1905
12. Radyserb-Wjela J., Přisłowa a přisłowne hrónčka a wusłowa Hornjołužiskich Serbow, Budyšin 1997
13. Лучук В., Серболужицькі прислів'я та приказки, Київ 1988
14. Jenč H., Michałk F., Šěrakowa I., Němsko-hornjoserbski słownik, Budyšin 1989–1991
15. Hečko B., Nehádžte perly sviniam, Bratislava 1983
16. Krátky slovník slovenského jazyka. 1. Vyd. / Red. J. Kačala, M. Pisarčiková, Bratislava 1987
17. Mudrosloví národu Slovanskeho ve přísloviích. Uspořádal Fr. L. Čelakovský, Praha 1852
18. Wölkowa S., Hornjoserbska frazeologija a idiomatika // Naša maćerščina 11/12, Budyšin 1999, s. 110–134
19. Smiešková E., Malý frazeologický slovník. 1. vyd., Bratislava 1974
20. Tvrdý P., Slovenský frazeologický slovník, Praha-Prešow 1933
21. Záturecký A. P., Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia, Bratislava 1965

Zusammenfassung

Der Beitrag beschäftigt sich mit obersorbischen, slowakischen und ukrainischen Phraseologismen, die eine internationale biblische onomastische Komponente enthalten. Es wird eine weite Auffassung des Terminus „phraseologische Einheit" zugrunde gelegt, weshalb neben Idiomen auch Sprichwörter und Redensarten berücksichtigt werden. Bei der komplexen Analyse der Phraseologismen wird auch der Einfluss extralinguistischer Faktoren wie der Religion bewertet.

Ziel der Untersuchung ist die konfrontative Beschreibung der Semantik der genannten Gruppe von Phrasologismen. Dabei werden die Mechanismen der Motivation der phraseologischen Gesamtbedeutung durch die Semantik der biblischen onomastischen Komponente analysiert und die nationalen Besonderheiten der untersuchten Phraseologismen ermittelt. Die Verfasserin kommt zum Ergebnis, dass die häufig in der Phraseologieforschung vertretene Auffassung vom internationalen Charakter der Phraseologismen mit einer onomastischen Komponente biblischen Ursprungs zu relativieren sei, zumal das angeführte Faktenmaterial die nationale Markiertheit zahlreicher Phraseologismen dieses Typs illustriert.